

ગુજરાત અને કેરળના શિક્ષણ વિભાગનાં શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચનો તુલનાત્મક અભ્યાસ

પ્રસ્તાવના :

શિક્ષણ દ્વારા લોકોની સમજ , કુશળતા, કાર્યક્ષમતા વગેરે વધે છે. તેમજ ટેકનોલોજીકલ પ્રગતિ અને તેનો સ્વીકાર ઝડપી બનતા રોજગારી , આવક, માંગ વગેરે વધતા આર્થિક વિકાસ ઝડપી બને છે. સામાજિકક્ષેત્રે જોઈએ તો શોષણ રહિત , ભેદભાવ રહિત તંદુરસ્ત સમાજ વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવામાં શિક્ષણની ભૂમિકા મહત્વની છે. આથી આઝાદી સમયથી જ ભારતમાં શિક્ષણને વિશેષ મહત્વ આપવા સાથે પ્રાથમિક શિક્ષણને મફત અને ફરજિયાત બનાવી શિક્ષણની જવાબદારી રાજ્યો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો અને કેન્દ્ર બંને પર મુકવામાં આવી છે.

ભારત જેવા વિકાસશીલ દેશમાં શિક્ષણના પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તાનો આધાર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનાં ખર્ચ અને તેના સ્વરૂપ પર છે. ભારતમાં રાજ્યો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો અને કેન્દ્ર સરકાર અંદાજપત્રમાં શિક્ષણ પાછળનાં ખર્ચની ફાળવણી કરે છે, અને શિક્ષણ વિભાગ તથા અન્ય વિભાગો દ્વારા જુદાં જુદાં સ્વરૂપે શિક્ષણ પાછળ તેનો ખર્ચ કરવામાં આવે છે. ભારતમાં અન્ય વિભાગો દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પાછળનાં ખર્ચ કરતાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પાછળનાં અંદાજપત્રીય ખર્ચનું પ્રમાણ વધુ છે.

ભારતમાં આયોજનકાળ દરમિયાન શિક્ષણનું પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તા સુધારવા લેવાયેલાં પગલાઓને કારણે શિક્ષણક્ષેત્રે ઘણી સિધ્ધિઓ હાંસલ થય છે, જેમ કે ઇ.સ.1951 ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે ભારતમાં સાક્ષરતા દર 18.33 હતો, તે વધીને ઇ.સ. 2011 ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે 74. 04 થયો છે. શાળાઓ કોલેજોની સંખ્યા, તેમાં સગવડતાઓનું પ્રમાણ, શિક્ષકોની સંખ્યા, સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ વગેરે વધ્યા છે. તેમ છતાં શિક્ષણક્ષેત્રે હજુ ઘણી મર્યાદાઓ રહેલ છે, જેમ કે ભારતનાં બધા રાજ્યોમાં શાળા કોલેજોની સંખ્યા , તેમાં ઉભી કરવામાં આવેલ સગવડતાઓ, શિક્ષકોની સંખ્યા અને તેની લાયકાતો સમાન નથી. ઘણાં કારણો પૈકી આવા કારણોથી ભારતનાં બધા રાજ્યોમાં સાક્ષરતાનું પ્રમાણ સમાન જોવા મળતું નથી. જેમ કે ઇ.સ. 2011 ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે સાક્ષરતા દર જોઈએ તો કેરળમાં 93.9 ગુજરાતમાં 79.3 અને બિહારમાં 63.8 નોંધાયો હતો. આવી અસમાનતા માટે જવાબદાર કારણોમાં શિક્ષણ પરનાં જાહેર ખર્ચનું પ્રમાણ અને તેના સ્વરૂપની ભૂમિકા મહત્વની છે. આવી કેટલીક બાબતોને ધ્યાનમાં રાખી પ્રસ્તુત પેપરમાં ગુજરાત અને કેરળના શિક્ષણ વિભાગનાં શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે.

અભ્યાસનું મહત્વ :

પ્રસ્તુત પેપરમાં ઇ.સ. 2011 ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે ભારતમાં સૌથી વધારે સાક્ષરતા દર ધરાવતા કેરળ રાજ્યમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનો અંદાજપત્રીય ખર્ચ અને ગુજરાતમાં આવા ખર્ચનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ અભ્યાસમાં બન્ને રાજ્યોમાં પોતાની SGDP ના ટકામાં શિક્ષણ વિભાગનો શિક્ષણ પરનો કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચ અને આવા કુલ ખર્ચમાં મૂડીખર્ચ તથા મહેસૂલી ખર્ચનું પ્રમાણ તપાસવામાં આવ્યું છે. આ અભ્યાસના પરિણામો પરથી કેરળ જેટલો કે તેનાથી ઊંચો સાક્ષરતા દર સિધ્ધ કરવા અને શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવા માટે અન્ય ઉપાયો સહિત શિક્ષણ પરનાં ખર્ચ અને તેના સ્વરૂપમાં કેવા ફેરફારો કરવા જોઈએ? તે અંગેના સૂચનો કરવામાં આવ્યા છે. આથી આ અભ્યાસ ગુજરાત સહિતને શિક્ષણનું પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તા વધારવા અંગેનું માર્ગદર્શન મેળવવામાં અમુક અંશે ઉપયોગી બનશે તેવી આશા છે.

અભ્યાસના હેતુઓ:

- ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થતાં શિક્ષણ પરનો અંદાજપત્રીય ખર્ચ તેની SGDP ના ટકામાં તપાસવો.
- ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થતાં કુલ અંદાજપત્રીય શિક્ષણ ખર્ચમાં મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચનું પ્રમાણ તપાસવું.
- શિક્ષણનું પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તા વધારવાના ઉપાયો સૂચવવા.

માહિતીની પ્રાપ્તિ :

ગૌણ માહિતી આધારિત પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે જરૂરી માહિતી Analysis of Budgeted Expenditure on Education ,ઇકોનોમિક સર્વે , વર્તમાન પત્રો, વગેરેમાંથી મેળવવામાં આવી છે.

સંશોધન પદ્ધતિ :

સંશોધન સમસ્યાને અનુરૂપ માહિતી એકત્ર કરી સંશોધન પેપરમાં નક્કી કરેલ હેતુઓ તપાસવામાં અનુકૂળ રહે તે રીતે માહિતીનું વર્ગીકરણ કરી આંકડાશાસ્ત્રની વિવિધ પદ્ધતિઓમાંથી ઉપયોગી પદ્ધતિઓ દ્વારા પરિણામો અને તારણો સુધી પહોંચવામાં આવેલ.

આ અભ્યાસ અંતર્ગત ગુજરાત અને કેરળમાં તેની SGDP નાં ટકામાં શિક્ષણ પરનો કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચ (શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતો) અને તેમાં થયેલ સરેરાશ વૃદ્ધિ તથા શિક્ષણ પરનાં કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચમાં મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચનું પ્રમાણ તપાસવામાં આવેલ, ત્યાર બાદ શિક્ષણનું પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તા વધારવા માટેના ઉપાયો સૂચવવામાં આવેલ.

મૂડી ખર્ચ અને મહેસૂલી ખર્ચનો અર્થ :

જે ખર્ચ દ્વારા મૂડીમાં/સંપત્તિમાં/સાધનોમાં વધારો થતો હોય અથવા ઘસાયેલા સાધનો બદલવામાં આવતા હોય તેવા ખર્ચને મૂડી ખર્ચ કહેવાય. ટૂંકમાં મૂડી ખર્ચ ઉત્પાદનક્ષમતામાં વધારો કરે છે.

જે ખર્ચ દ્વારા ઉત્પાદનક્ષમતામાં વધારો થતો ન હોય તેમજ ભવિષ્યમાં આવક વધતી ન હોય તેવા ખર્ચને મહેસૂલી ખર્ચ કહેવાય.

ગુજરાત અને કેરળના શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા શિક્ષણ પરનું કુલ ખર્ચ :

આર્થિક વિકાસ દર વધારવા કે માનવ વિકાસ આંક ઉચો લાવવા શિક્ષણનું પ્રમાણ વધારવું જરૂરી છે. તે માટે રાજ્ય સરકારો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો અને કેન્દ્ર સરકાર શિક્ષણ વિભાગ અને અન્ય વિભાગો દ્વારા શિક્ષણ પાછળ ખર્ચ કરે છે. શિક્ષણ પર કરવામાં આવતા ખર્ચનું પ્રમાણ જુદાં જુદાં રાજ્યોમાં સમાન હોતું નથી , કેટલાક રાજ્યો શિક્ષણ પર વધારે ખર્ચ કરે છે, તો અમુક રાજ્યો શિક્ષણ પર ઓછું ખર્ચ કરે છે. ટેબલ નંબર 1 માં ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા શિક્ષણ પરનો કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચ પોતાની SGDP નાં ટકામાં દર્શાવેલ છે.

ટેબલ નંબર 1 ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા શિક્ષણ પરનો કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચ

પોતાની SGDP નાં ટકામાં.(ઇ.સ.2004-05 થી 2013-14)

(રૂપિયા કરોડમાં)

વર્ષ	ગુજરાત			કેરળ		
	શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કુલ શિક્ષણ ખર્ચ	SGDP at Current prices	SGDP ના ટકામાં શિક્ષણ ખર્ચ	શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કુલ શિક્ષણ ખર્ચ	SGDP at Current prices	SGDP ના ટકામાં શિક્ષણ ખર્ચ
2004-05	3878.6224	203373	1.9071	3545.9887	119264	2.9732
2005-06	4069.4192	244736	1.6628	3411.3675	136842	2.4929
2006-07	4758.7489	283693	1.6774	3846.8677	153785	2.5015
2007-08	5283.2024	329285	1.6044	4461.0883	175141	2.5471
2008-09	5900.1761	367912	1.6037	5305.7441	202783	2.6165
2009-10	8063.4679	431262	1.8697	5790.913	231999	2.4961
2010-11	11054.3947	521519	2.1197	6755.8993	263773	2.5613
2011-12	12045.7462	598786	2.0117	9116.6824	312677	2.9157
2012-13	13644.5583(RE)	658540	2.0719	9680.6053(RE)	347841	2.7831
2013-14	14911.6533(BE)	765638	1.9476	11479.7178(BE)	396282	2.8969

Source: Analysis of Budgeted Expenditure on Education, Govt. Of India, MHRD (Dept. of Higher Edu.) Planning and monitoring ...Unit, New Delhi.

Note: (1) RE = Revised Estimates. (2) BE = Budget Estimates (3) SGDP = State Gross Domestic Product.

ઉપરના ટેબલ નંબર 1 પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇ.સ. 2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા શિક્ષણ પરનો કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચ ગુજરાતમાં સતત અને કેરળમાં 2005-06 ને બાદ કરતા બાકીના વર્ષોમાં વધતો રહ્યો છે. પ્રસ્તુત સમયગાળા દરમિયાન ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય ખર્ચનો સરેરાશ વાર્ષિક વૃદ્ધિ દર અનુક્રમે 16.649 અને 14.377 જોવા

મળે છે , આ પરિણામ પરથી કહી શકાય કે ઉપર્યુક્ત સમયગાળા દરમિયાન કેરળ કરતાં ગુજરાતમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા શિક્ષણ પરનાં ખર્ચમાં વધુ વધારો થયો છે.

ટેબલ નંબર 1 પરથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇ.સ. 2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન ગુજરાતમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા શિક્ષણ પર કરવામાં આવતા અંદાજપત્રીય ખર્ચનું પ્રમાણ પોતાની SGDP ના 1.6037 થી 2.1197 ટકાની વચ્ચે જ્યારે કેરળમાં આ પ્રમાણ 2.4929 થી 2.9732 ટકાની વચ્ચે રહેલ છે. ઉપર્યુક્ત સમયગાળા દરમિયાન ગુજરાતમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા પોતાની SGDP ના ટકામાં અંદાજપત્રીય શિક્ષણ ખર્ચ સરેરાશ વાર્ષિક 1.847 ટકા અને કેરળમાં આવું ખર્ચ (પોતાની SGDP ના) 2.678 ટકા થાય છે.આમ SGDP ના ટકામાં જોઈએ તો કહી શકાય કે શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનો કુલ કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચ ગુજરાત કરતા કેરળમાં વધુ છે. અન્ય કારણો ઉપરાંત આ કારણથી ગુજરાત કરતા કેરળમાં સાક્ષરતાનું પ્રમાણ વધુ જોવા મળે છે, જેમ કે 2011 ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે કેરળનો સાક્ષરતા દર 93.9 અને ગુજરાતનો સાક્ષરતા દર 79.3 હતો.

ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થતા કુલ શિક્ષણ ખર્ચમાં મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચનું પ્રમાણ :

રાજ્યો/ કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોમાં સાક્ષરતાનું પ્રમાણ , Gross Enrolment Ratio , Drop Out Rate, શાળામાં વિદ્યાર્થીઓની ગેરહાજરીનું પ્રમાણ વગેરેનો આધાર રાજ્યમાં આવેલી કુલ શાળાઓ/શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, આ સંસ્થાઓમાં ઉપલબ્ધ સગવડતાઓ, શિક્ષક ટીઠ વિદ્યાર્થીઓનું પ્રમાણ, શિક્ષકોની ગુણવત્તા વગેરે પર છે, અને આ બાબતો અન્ય પરિબલો ઉપરાંત શિક્ષણ પરના કુલ ખર્ચ, અને શિક્ષણ પરના કુલ ખર્ચમાં મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચનાં પ્રમાણ પર આધાર રાખે છે. જેમ કે શિક્ષણ પરનું મૂડી ખર્ચ વધુ હોય તો શાળાઓ/ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની સંખ્યા સહિત શૈક્ષણિકક્ષેત્રે સાધન સગવડ વધશે. આ સગવડતાઓનો વધારો શિક્ષણના પ્રમાણ અને શિક્ષણની ગુણવત્તામાં વધારો કરશે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા અંદાજપત્રીય કુલ શિક્ષણ ખર્ચમાં મૂડી અને મહેસૂલી ખર્ચનું કુલ પ્રમાણ તપાસવામાં આવ્યું છે, આ બાબત ટેબલ નંબર 2 માં દર્શાવવામાં આવી છે.

ટેબલ નંબર 2 ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થતા અંદાજપત્રીય કુલ શિક્ષણ ખર્ચમાં મૂડી

અને મહેસૂલી ખર્ચનું પ્રમાણ. (ઇ.સ.2004-05 થી 2013-14) (રૂપિયા કરોડમાં)

વર્ષ	ગુજરાતમાં શિક્ષણ વિભાગનું શિક્ષણ પરનું અંદાજપત્રીય ખર્ચ				કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગનું શિક્ષણ પરનું અંદાજપત્રીય ખર્ચ			
	મહેસૂલી ખર્ચ	% to TBEEDG	મૂડી ખર્ચ	% to TBEEDG	મહેસૂલી ખર્ચ	% to TBEEDK	મૂડી ખર્ચ	% to TBEEDK
2004-05	3870.3366	99.7864	8.2858	0.21363	3519.8723	99.2635	26.1164	0.7365
2005-06	4050.8358	99.5433	18.5834	0.45666	3371.3535	98.827	40.014	1.173
2006-07	4588.234	96.4168	170.5149	3.58319	3822.6471	99.3704	24.2206	0.6296
2007-08	5131.9884	97.1378	151.214	2.86217	4429.5819	99.2938	31.5064	0.7062
2008-09	5776.4441	97.9029	123.732	2.09709	5294.4738	99.7876	11.2703	0.2124
2009-10	7870.318	97.6046	193.1499	2.39537	5767.2311	99.5911	23.6819	0.4089
2010-11	10641.1429	96.2617	413.2518	3.73835	6676.1797	98.82	79.7196	1.18

2011-12	11497.6564	95.4499	548.0898	4.55007	9095.6587	99.7694	21.0237	0.2306
2012-13(RE)	13025.0943	95.46	619.464	4.54001	9645.5363	99.6377	35.069	0.3623
2013-14(BE)	13939.0176	93.4773	972.6357	6.52266	11373.7078	99.0765	106.01	0.9235

Source: Analysis of Budgeted Expenditure on Education, Govt. Of India, MHRD (Dept.

of Higher Edu.) Planning and monitoring ...Unit, New Delhi.

Note: (1) RE = Revised Estimates. (2) BE = Budget Estimates (3) TBEEDG = Total Budgeted Expenditure on Education By Education Department of Gujarat (4) TBEEDK= Total Budgeted Expenditure on Education By Education Department of Kerala.

ઉપરના ટેબલ નંબર 2 પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇ.સ. 2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચમાં મહેસૂલી ખર્ચ કરતાં મૂડી ખર્ચનું પ્રમાણ ઓછું છે. આ સમયગાળા દરમિયાન જો તેને ટકાવારીમાં જોઈએ તો ગુજરાતમાં આ કુલ ખર્ચમાં મહેસૂલી ખર્ચ અને મૂડી ખર્ચનું સરેરાશ વાર્ષિક પ્રમાણ અનુક્રમે 96.904 ટકા અને 3.096 ટકા હતું, જ્યારે કેરળમાં તે અનુક્રમે 99.34 ટકા અને 0.656 ટકા હતું. આમ આ સમયગાળા દરમિયાન શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા આવા કુલ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચનું ટકાવારીમાં સરેરાશ પ્રમાણ ગુજરાત કરતા કેરળમાં ઓછું જોવા મળે છે.

ઉપરના ટેબલ નંબર 2 પરથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇ.સ. 2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન કેરળની તુલનાએ ગુજરાતમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચની ટકાવારી વર્ષ 2005-06 સુધી ઓછી અને વર્ષ 2006-07 થી સતત વધુ રહી છે. કેરળની તુલનાએ ગુજરાતમાં વર્ષ 2006-07 થી આ કુલ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચની ટકાવારી વધુ રહેવાનાં કારણો ગુજરાતનાં સંદર્ભમાં જોઈએ તો અહીં લાગુ પાડવામાં આવેલ કરાર આધારિત , ફિક્સ પગારની(નોકરીની શરૂઆતના પાંચ વર્ષ) શિક્ષકોની ભરતી અને અન્ય કરકસરનાં પગલાઓ હોય શકે.

આમ ઉપરના પરિણામો પરથી કહી શકાય કે ગુજરાત કરતા કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય ખર્ચનું વધુ પ્રમાણ (પોતાની SGDP ના ટકામાં) અને આ કુલ શિક્ષણ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચનું વધારે પ્રમાણ(ઇ.સ.2005-06 સુધી) ને કારણે ગુજરાત કરતા કેરળ શિક્ષણની કેટલીક બાબતોમાં આગળ જોવા મળે છે. જેમ કે આગળ કહ્યું તેમ 2011ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે કેરળનો સાક્ષરતા દર ભારતના અન્ય રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો કરતા વધુ છે. Statistic of School Education 2011-12 અનુસાર ઉચ્ચતર પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષક ટીઠ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ગુજરાતમાં 36 છે, જ્યારે કેરળમાં તે 25 છે. કેરળમાં Drop out Ratio પણ ઓછો છે.

તારણો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસનાં તારણો નીચે મુજબ છે.

- 1) ઇ.સ. 2011ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે કેરળનો સાક્ષરતા દર 93.9 અને ગુજરાતનો સાક્ષરતા દર 79.3 જોવા મળે છે.
- 2) ગુજરાત અને કેરળમાં ઉચ્ચતર પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષક દીઠ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા અનુક્રમે 36 અને 25 છે.
- 3) ઇ.સ. 2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન ગુજરાત અને કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થતા શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચનો સરેરાશ વાર્ષિક વૃદ્ધિ દર અનુક્રમે 16.649 અને 14.377 છે.
- 4) આ સમયગાળા દરમિયાન શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થતા શિક્ષણ પરના અંદાજપત્રીય ખર્ચનું પ્રમાણ પોતાની SGDP ના ટકામાં જોઈએ તો ગુજરાત કરતા કેરળમાં વધુ છે.
- 5) આ સમયગાળા દરમિયાન કેરળમાં SGDP ના ટકામાં શિક્ષણ વિભાગનો શિક્ષણ પરનો અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચ અને સાક્ષરતા દર બન્ને ગુજરાત કરતા વધુ છે.
- 6) ઇ.સ.2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન ગુજરાતમાં શિક્ષણ વિભાગના શિક્ષણ પરનાં કુલ અંદાજપત્રીય ખર્ચમાં ટકાવારીમાં મહેસૂલી ખર્ચનું સરેરાશ વાર્ષિક પ્રમાણ 96.904 ટકા અને મૂડી ખર્ચનું સરેરાશ વાર્ષિક પ્રમાણ 3.096 ટકા છે. જ્યારે કેરળમાં તે અનુક્રમે 99.34 ટકા અને 0.656 ટકા છે.
- 7) ઇ.સ. 2004-05 થી 2013-14 દરમિયાન શિક્ષણ વિભાગનાં શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચની ટકાવારી વર્ષ 2005-06 સુધી ગુજરાત કરતા કેરળમાં વધુ જોવા મળે છે.

સૂચનો:

શિક્ષણનું પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તા વધારવાના કેટલાંક સૂચનો નીચે પ્રમાણે કરી શકાય.

- 1) શિક્ષણ પરનાં કુલ ખર્ચમાં વધારો કરવો જોઈએ,
- 2) શિક્ષણ પરનાં કુલ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ, જેથી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વધવા સાથે તેમાં સાધન સગવડતામાં વધારો થાય.
- 3) ભારતમાં શિક્ષણ વિભાગના શિક્ષણ પરનાં કુલ મહેસૂલી ખર્ચમાંથી પ્રાથમિક શિક્ષણ પર સૌથી વધુ ખર્ચ થાય છે.જ્યારે ઉચ્ચ શિક્ષણ પર ખર્ચ પ્રમાણમાં ઓછો થાય છે.તેમાં સુધારો કરી ઉચ્ચ શિક્ષણ પર ખર્ચની ફાળવણી અમુક ટકા વધારવી જોઈએ.
- 4) સરકાર દ્વારા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને કરવામાં આવતી આર્થિક સહાયના ધોરણો શક્ય હોય ત્યા બદલવા જોઈએ. જેમ કે ઓછી ભૌતિક સુવિધા ધરાવતી, ગ્રામિણ અને પછાત વિસ્તારોમાં આવેલી, ગરીબ અને અનામત વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને વધારે સમાવતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને સરકારે વધારે આર્થિક સહાય કરવી જોઈએ.
- 5) સમગ્ર દેશમાં ઉચ્ચ શિક્ષણમાં અભ્યાસક્રમોમાં અને પરીક્ષા પદ્ધતિમાં સમાનતા લાવવી જોઈએ.
- 6) શિક્ષકોની ગુણવત્તા સુધારવી જોઈએ, અને તે માટે લાયકાતના ધોરણો ઊંચા કરવા સાથે નોકરીમાં પસંદગી માટેની સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા તટસ્થ બોર્ડ/મંડળ/આયોગ દ્વારા લેવાવી જોઈએ.
- 7) શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે કામ કરતા કર્મચારીઓના નાણાંકીય અને બિન નાણાંકીય લાભોને તેમના કામના પરિણામો સાથે જોડી શકાય.(ઉદાહરણ તરીકે જોઈએ તો પોતાના ધોરણ કે વિષયનું નબળું પરિણામ લાવનાર કર્મચારીનો ઇજાફો અટકાવી શકાય.)
- 8) શિક્ષક દીઠ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઓછી થાય તે માટે શિક્ષકોનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ.

મર્યાદા :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ગૌણ માહિતીનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. આ માહિતીમાં ક્ષતિ હોય તો અભ્યાસ પર તેની અસર આવી શકે છે.જો કે આવું ન બને તેની ઘણી કાળજી રાખવામાં આવી છે.

ઉપસંહાર :

આમ દેશનાં ઝડપી આર્થિક વિકાસ માટે ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણનું પ્રમાણ વધવું જરૂરી છે. ભારત જેવા વિકાસશીલ દેશમાં કેટલાક કારણોસર ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણનો વધુ આધાર જાહેર ખર્ચ પર છે.ભારતમાં શિક્ષણની જવાબદારી રાજ્ય સરકારો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો અને કેન્દ્ર સરકાર એમ બન્નેની છે, પરંતુ શિક્ષણ પર રાજ્યો ખર્ચ વધારે કરે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ અનુસાર પોતાની SGDP ના ટકામાં ગુજરાત કરતા કેરળમાં શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનું અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચ અને સાક્ષરતા દર વધુ છે. ગુજરાતમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ અને તેની ગુણવત્તા વધારવા શિક્ષણ પરનો કુલ ખર્ચ વધારવો જોઈએ. ગુજરાતમાં વર્ષ 2006-07 થી શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ પરનાં અંદાજપત્રીય કુલ ખર્ચમાં મૂડી ખર્ચનું પ્રમાણ કેરળ કરતા વધું છે. આ બાબત ગુજરાતમાં શિક્ષણક્ષેત્રનું ઉજ્જવળ ભવિષ્ય દર્શાવે છે.

સંદર્ભસૂચિ :

- I. Analysis of Budgeted Expenditure on Education, Govt. Of India, MHRD (Dept. of Higher Edu.) Planning and monitoring ...Unit, New Delhi (2003 to 2015).
- II. Statistic of School Education 2011-12, Gov. of India, MHRD, Bureau of Planning Monitoring & Statics, New Delhi, 2014.
- III. રમેશ બી.શાહ, પારિભાષિક કોશ-અર્થશાસ્ત્ર. યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ,ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ-6,1997.
- IV. Economic survey.
- V. Census of India.
- VI. Internet

ડૉ.કનૈયાલાલ ડી. દવે

અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ

શ્રીમતી વી.પી.કાપડિયા મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ

ભાવનગર

ગુજરાત